

مروری بر زندگی و ویژگی‌های شبکه‌ و کالتی امام جواد (علیه‌السلام)

شبکه‌ و کالتی امام جواد (علیه‌السلام) راهی برای ارتباط با شیعیان

امام نهم شیعیان حضرت محمد بن علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام) هستند، ایشان را به نام‌هایی مانند جواد، محمدتقی، جوادالائمه و ابن‌الرضا نیز می‌شناسند. در برخی از منابع حدیث شیعه از ایشان با لقب «ابوجعفر ثانی» نیز یاد شده است. دوران کوتاه امامت ایشان با خلافت معتصم عباسی هم‌زمان شده و اختناق موجود سبب شد ارتباط ایشان با شیعیان به وسیله شبکه‌ و کالتی و گماشتن وکلای مختلف در مناطق گوناگون انجام شود. شبکه‌ و کالتی امام جواد (علیه‌السلام) یکی از بزرگترین تشکیلات مخفی شیعه بوده است، که در این مقاله پس از مروری کوتاه بر زندگی ایشان، به برخی از ویژگی‌های آن اشاره خواهیم کرد.

امام جواد (علیه‌السلام) از دو جهت در میان ائمه (علیهم‌السلام) خاص بودند؛ ایشان اولین امامی هستند، که در سن کودکی به امامت رسیدند و همچنین جوان‌ترین امام در زمان شهادت بودند. سن ایشان در شروع امامت 8 سال و در زمان شهادت 25 سال ثبت شده است. دوران هفده ساله امامت ایشان با حکومت مأمون و معتصم عباسی هم‌زمان بود.

روز 30 ذی‌قعدة در سال 220 هجری قمری مشهورترین نقل درباره تاریخ شهادت ایشان است. ایشان در جوار پدر بزرگ خویش، امام موسی کاظم (علیه‌السلام)، در شهر کاظمین مدفون هستند. در میان تمام نقل‌های تاریخی درباره نحوه شهادتشان مسموم شدن توسط همسر از سایرین مشهورتر است. ام‌الفضل به تحریک عموی خود معتصم عباسی که خلیفه وقت بود، امام جواد (علیه‌السلام) را با خوراندن انگوری زهرآگین به شهادت رساند.

ازدواج با ام الفضل، سند مظلومیت امام جواد (علیه السلام)

مظلومیت و غربت از ویژگی‌های مشترک ائمه است، که در مورد هر یک از این بزرگواران عاملی خاص باعث می‌شود، این ویژگی بیشتر به چشم بیاید. یکی از موارد غربت و مظلومیت امام جواد (علیه السلام) ازدواج ایشان با دختر خلیفه عباسی بود. مأمون به دلایل مختلفی به دنبال این بود، که ایشان را به دامادی خود برگزیند. یکی از این دلایل شخصیت علمی امام بود، تا جایی که مأمون در پاسخ به اعتراض زعمای قوم بنی‌عباس به این ازدواج، ایشان را اعجوبه‌ای در علم و دانش معرفی کرد.^۱

در تحلیلی دیگر گفته می‌شود، امیر عوام‌فریب عباسی به دنبال این بود، که با سر گرفتن این وصلت و به واسطه فرزند حاصل از آن خود را جد فرزندی از نسل پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و امیرالمؤمنین (علیه السلام) معرفی کند، که به لطف خداوند نقشه او نقش بر آب شد و دخترش صاحب فرزند نشد^۲ و نسل امام جواد (علیه السلام) توسط بانویی به نام سمانه مغربیه ادامه یافت.

موارد دیگری از جمله تحت کنترل قرار دادن امام جواد (علیه السلام) و روابط ایشان با شیعیان، ابراز محبت دروغین به اهل بیت (علیهم السلام) جهت پیشگیری از قیام علویان علیه حکومت عباسیان و تبرئه کردن خود در ماجرای شهادت امام رضا (علیه السلام) از جمله دلایلی بود، که مأمون دختر خود را به عقد امام جواد (علیه السلام) درآورد.

علم امام جواد (علیه السلام)

از میان تمام ویژگی‌های امام جواد (علیه السلام) علم ایشان از مواردی بود که چشم‌های بسیاری را خیره کرد. ایشان با وجود سن کم اشراف کاملی بر تمام مسائل داشتند؛ چنانچه در نقل‌های مختلف آورده‌اند، ایشان در مجلسی که چندین روز به طول انجامید، به سی هزار سؤال پاسخ دادند.^۳

طبرسی، فضل بن حسن، اعلام الوری باعلام الهدی، محقق مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام لإحياء التراث، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام لإحياء التراث، بی‌تا، ج ۲، ص ۱۰۱^۱

یعقوبی، احمد بن اسحاق، تاریخ یعقوبی، بیروت، دار صادر، بی‌تا، ج ۲، ص ۴۵۴^۲

کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، گردآورنده علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق، چاپ چهارم، ج ۱، ص ۴۹۶^۳

تعداد احادیثی که در زمینه‌های مختلف از ایشان به دست ما رسیده، خود بیانگر قدرت بالای علمی ایشان است. تعداد این روایات به بیش از دویست و بیست مورد می‌رسد، که در منابع مهمی مانند «تحف العقول»، «عیون اخبار الرضا» و «بحار الأنوار» می‌توان آن‌ها را یافت.

یکی از مواردی که از طریق آن می‌توانیم به بزرگی و علم یک فرد پی ببریم، تعداد و بزرگی شاگردانی است که تربیت می‌نماید. گواه این مدعا درباره‌ی امام جواد (علیه‌السلام) وجود افراد بزرگی مانند «حضرت عبدالعظیم حسنی»، «علی بن مهزیار اهوازی»، «فضل بن شاذان نیشابوری»، «محمد بن سنان زاهری»، «ابونصر بزنطی کوفی»، «دعبل خزاعی» و «حسن بن سعید اهوازی» است که در مکتب این امام همام پرورش یافته‌اند.

مناظره‌های امام جواد (علیه‌السلام)

نائل شدن به مقام امامت در سن کم مسأله‌ای بود که شک و شبهه‌ی بسیاری در دل شیعیان و دلیلی برای دشمنان امام جواد (علیه‌السلام) پدید آورد. دلیل افزایش طرفداران فرقه «واقفیه» که امام موسی کاظم (علیه‌السلام) را آخرین امام می‌دانستند و همچنین علت ایجاد «فرقه احمدیه» که معتقد به امامت احمد بن موسی (علیه‌السلام)، عموی امام جواد (علیه‌السلام)، بودند همین سن کم حضرت در زمان امامت بود.

هرچند وجود نمونه‌های تاریخی از جمله نبوت حضرت یحیی و حضرت عیسی (علیهم‌السلام) و همچنین جانشینی حضرت سلیمان (علیه‌السلام) به جای حضرت داود (علیه‌السلام) در سن کودکی کار را برای طرفداران جوادالائمه (علیه‌السلام) روشن و عاری از شبهه نموده بود، اما باز هم عده‌ای قانع نشدند. در نتیجه ایشان برای اثبات حقانیت، شایستگی و علم خویش در امامت و همچنین پاسخ به فرقه‌های انحرافی، در جلسات مناظره متعددی حضور یافته و با اقتدار پیروز این میدان‌ها شدند. پیروزی امام در مناظرات علمی موجب دلگرم شدن شیعیان شده و روحیه آنان را در میان فشار همه جانبه حکومت و فرقه‌های انحرافی افزایش داده و «ماسک تزویر و ریا را از چهره‌ی مأمون کنار می‌زد.»⁴

⁴ <https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1359> (۱۸/۷/۱۳۵۹) بیانات رهبر انقلاب در خطبه‌ی نماز جمعه

از مهم‌ترین مناظره‌هایی که کتب تاریخی به آن اشاره کرده‌اند، مناظرهٔ ایشان با عموی خود، عبدالله ابن موسی، مناظره با یحیی بن اکثم تمیمی، یکی از بزرگ‌ترین فقها و دانشمندان اهل سنت و قاضی‌القضات دربار مأمون و مناظره با احمد ابن ابی دؤاد ایادی، یکی از فقهای مشهور فرقهٔ معتزله و قاضی‌القضات دربار معتصم عباسی است. نتایج تمامی این مناظرات مهر تأییدی بر شایستگی‌های امام جواد (علیه‌السلام) برای تصدی منصب امامت بود.

روش هدایت و امامت حضرت جواد (علیه‌السلام)

جوادالائمه (علیه‌السلام) به عنوان امام جامعه و با توجه به شناختی که از شرایط روزگار خود داشتند، از روش‌های مختلف به هدایت شیعیان خویش مشغول شدند. یکی از این روش‌ها همان مناظراتی بود که دربارهٔ آن‌ها سخن گفتیم و از این طریق نقاط تاریک بسیاری در ذهن شیعیان و مردم آن زمان روشن گردید.

در دوران امامت ایشان فرقه‌های گوناگونی وجود داشتند که حضرت با تمام آن‌ها و به روش‌های مختلف به مبارزه پرداخته و اجازه ندادند، این فرقه‌ها با ایجاد شبهات فضای فکری مردم را غبارآلود کنند و آنان را به انحراف بکشانند. از مهم‌ترین این فرقه‌ها می‌توان به «واقفیه»، «زیدیه»، «مجسمه» و «غلات» اشاره کرد.

یکی دیگر از کارهایی که امام برای پیشبرد اهداف شیعه انجام دادند، این بود که به برخی از شیعیان خود اجازه دادند، به شغل‌های حکومتی مشغول شده و به دربار راه پیدا کنند، که از جملهٔ آن‌ها می‌توان به «محمد بن اسماعیل بن بزیع» اشاره کرد.

اختناق حاکم بر فضا در دوران امامت حضرت جواد (علیه‌السلام) باعث شده بود، ایشان به شیوه‌ای متفاوت با شیعیان خود در ارتباط باشند. نامه‌نگاری و ایجاد شبکهٔ وکالتی در نقاط مختلف روش مخصوص امام در آن دوران بود و این امر باعث شد، ایشان در مناطق گوناگونی مانند اهواز، بصره، بغداد، ری، سیستان، قم، کوفه و همدان، دارای وکیل و کارگزار باشند.

شبکهٔ وکالتی امام جواد (علیه‌السلام) با وجود فشارها و محدودیت‌های فراوانی که علیه ایشان وجود داشت، در اقصی‌نقاط عالم اسلام پراکنده شده بود. ارتباط این وکلا با امام تنها محدود به دریافت وجوه شرعی نبود، بلکه نامه‌ها و سوالات شیعیان هم به این وسیله به دست امام می‌رسید. پایه‌های شبکهٔ وکالتی شیعه از زمان امام صادق (علیه‌السلام) تشکیل شده و در دورهٔ امام جواد

(علیه‌السلام) شبکه و کالت گسترش یافت⁵. حضور هفده ساله و متمرکز ایشان در مدینه یکی از دلایل رشد چشمگیر شبکه و کالتی امام جواد (علیه‌السلام) بود.

امام جواد (علیه‌السلام) و زمینه‌سازی برای دوران غیبت

به جرئت می‌توانیم امام جواد (علیه‌السلام) را یکی از اساتید بزرگ تبدیل تهدید به فرصت بنامیم. زمانی که درباریان عباسی و برخی شیعیان به دلیل سن کم حضرت به دنبال انکار یا تردید در امامت ایشان بودند، حضرت با حضور در مناظره‌های گوناگون این تهدید را به فرصتی بی‌نظیر برای اثبات حقانیت و شایستگی خویش در امر امامت تبدیل نمودند. اختناق موجود در فضای آن روزگار نیز به ظاهر تهدیدی بود که اجازه نمی‌داد، امام با اصحاب و شیعیان خود در ارتباط باشند؛ اما شبکه و کالتی و گماشتن وکلای مختلف در مناطق گوناگون باعث شد، این تهدید نیز به فرصتی برای گسترش ارتباطات تبدیل شود. مردمی که قرار بود در آینده‌ای نه چندان دور با غیبت امام خود امتحان شوند، کم‌کم با آن شرایط آشنا شده و به آن خو گرفتند و آموختند که چگونه می‌توانند، در نبود ظاهری رهبر جامعه آرمان‌های دین و امامشان را پیش ببرند و وظایف خود را به درستی انجام دهند.

پس به راستی می‌توان شبکه و کالتی امام جواد (علیه‌السلام) را زمینه‌سازی برای عصر غیبت و شروعی برای حرکت زمین در مسیر نهایی خود دانست. حرکتی که اگر بر پایه این میراث ارزشمند شکل نمی‌گرفت، ممکن بود به راحتی از مسیر اصلی خود منحرف شود.

اگر شیعیان در مکتب امام جواد (علیه‌السلام) با شرایط غیبت آشنا نشده و خود را برای این شرایط آماده نکرده بودند و اگر امامت ایشان در کودکی و مناظرات علمی ایشان این شبهه را برطرف نکرده بود؛ که امام نمی‌تواند طفلی خردسال باشد، در زمان امامت امام زمان (عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف) که فرصت برای تبیین این مسایل وجود نداشت، بسیاری از افراد در بدنه جامعه شیعه به

⁵ <https://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=24134>

انحراف کشیده می‌شدند. علاوه بر این در مکتب ایشان شاگردانی پرورش یافتند، که وظیفه رهبری و راهنمایی مردم را در زمان ائمه بعدی عهده‌دار شدند.